

O‘ZBEK VA QOZOQ XALQI URF-ODATLARINING SOLISHTIRMA TAHLILI

*Berdaq nomidagi Qoraqalpoq davlat universiteti Tarix fakulteti 2-kurs
talabasi **Yusupov Ozodbek***

Annotatsiya: *Ushbu maqolada o‘zbek va qozoq xalqlarining urf-odatlari, marosimlari, turmush tarzidagi umumiylik va farqli jihatlar tahlil qilinadi. Tadqiqotda tarixiy ildizlar, ijtimoiy hayotdagi o‘rni hamda madaniy o‘ziga xosliklar ilmiy asosda yoritilgan. Maqola o‘zbek va qozoq xalqlari o‘rtasidagi madaniy yaqinlikni ochib berish hamda milliy qadriyatlarni saqlash va targ‘ib qilish zarurligini asoslaydi.*

Kalit so‘zlar: *urf-odat, marosim, qadriyat, o‘zbek xalqi, qozoq xalqi, milliy madaniyat, solishtirma tahlil.*

Har bir xalqning tarixiy shakllanishi, ijtimoiy hayoti va dunyoqarashi uning madaniyatida, ayniqsa urf-odatlarida mujassam ifodasini topadi. Urf-odatlar — bu xalqning asrlar davomida shakllangan hayotiy tajribasi, axloqiy mezonlari va ma’naviy qadriyatlarining amaliy ko‘rinishidir. Turkiy xalqlar oilasiga mansub o‘zbek va qozoq xalqlari bir ildizdan kelib chiqqanligi bois, ularning urf-odatlarida ko‘plab o‘xshash jihatlar mavjud. Biroq har bir xalq o‘z tarixiy yo‘lini bosib o‘tganligi sababli, ayrim milliy xususiyatlar ham shakllangan.

Mazkur maqolaning maqsadi — o‘zbek va qozoq xalqlarining urf-odatlarini solishtirma tahlil asosida o‘rganish, ularning umumiy manbalarini hamda farqli jihatlarini aniqlash va madaniy yaqinlikni ilmiy asosda yoritishdan iborat.

1. Tarixiy ildizlar va madaniy asoslar

O‘zbek va qozoq xalqlari Markaziy Osiyoning qadimiy turkiy qabilalari — qarluq, qipchoq, o‘g‘uz, nayman, qo‘ng‘irot kabi elatlardan kelib chiqqan. Ularning hayot tarzi asosan ko‘chmanchi va yarim-ko‘chmanchi xo‘jalikka asoslangan bo‘lib, keyinchalik o‘zbeklar asosan dehqonchilik, qozoqlar esa chorvachilik madaniyatini

rivojlantirganlar. Shuning uchun urf-odatlarda bu ikki turmush tarzining izlari yaqqol seziladi.

Har ikki xalqning madaniyatida mehmondo'stlik, kattalarga hurmat, oilaviy birlik, tabiatga ehtirom, bolaga g'amxo'rlik kabi qadriyatlar ustuvor o'rinda turadi. Masalan, o'zbeklarda "mehmon otadan ulug'" degan maqol mavjud bo'lsa, qozoqlarda "Qonaqasyz — qorysyz" ("Mehmonsiz — barakasiz") iborasi ishlatiladi. Bu ikki xalqda mehmonni e'zozlash, uni o'z farzandidek ko'rish qadimdan shakllangan axloqiy me'yordir.

2. Tug'ilish marosimlari va bolalik davri odatlari

O'zbeklarda bola tug'ilgach, "beshik to'yi" o'tkaziladi. Bu marosim bolaning hayotga kirib kelishining, oilaning quvonchi va jamiyat tomonidan tan olinishi ramzidir. Marosimda ayollar beshik tayyorlaydi, ona va bolaga duolar o'qiladi. Qozoqlarda esa shunga o'xshash "beshikke salu" marosimi bor, bu ham bolani beshikka solish marosimi hisoblanadi.

Qozoq xalqida "tusau kesu" — bola ilk bor yura boshlaganda oyoqlariga bog'langan arqonni kesish marosimi o'tkaziladi. Bu bola mustaqil hayotga qadam qo'yayotganining ramzidir. O'zbeklarda esa "birinchi qadam" marosimi an'anaviy tarzda emas, lekin oilaviy tarzda nishonlanadi. Har ikki xalqda bola hayoti, sog'lom ulg'ayishi, baxtli bo'lishi uchun duo qilish, "sovg'a berish" urfi mavjud.

3. Nikoh va to'y marosimlari

Nikoh marosimlari o'zbek va qozoq xalqlarining eng muhim ijtimoiy voqealaridan biridir. O'zbeklarda to'y marosimi "fotiha to'y", "so'rashuv", "duoyi nikoh", "kelin salom", "kuyov salom" bosqichlaridan iborat. Qozoqlarda esa "qudalar salomi", "toy bastau", "betashar" (kelin yuzini ochish), "kelin salem" kabi odatlar mavjud.

Har ikki xalqda to'yda xalq qo'shiqlari, o'yin-kulgilar, milliy taomlar bilan bezatilgan ziyofatlar o'tkaziladi. O'zbeklarda to'ylar ko'proq mahalla miqyosida, keng jamoatchilik ishtirokida o'tkazilsa, qozoqlarda ayrim to'y marosimlari cho'l yoki yaylov sharoitida, an'anaviy ko'chmanchi madaniyat unsurlari bilan o'tgan.

4. Dafn marosimlari va e'tiqodiy odatlar

O'zbek va qozoq xalqlarining dafn marosimlari islomiy an'analar asosida shakllangan. Marhumni yuvish, kafanlash, janoza o'qish, uch, yetti, qirq kunlik xotira marosimlari o'tkazish ikki xalqda ham mavjud. Farqli jihat shundaki, qozoqlarda "as" deb ataluvchi maxsus xotira ziyofati katta ko'lamda o'tkaziladi. O'zbeklarda esa "xotim" marosimi diniy duolar bilan amalga oshiriladi.

5. Yil bayramlari va xalq udumlari

O'zbek va qozoq xalqlari uchun eng qadimiy va umumiy bayram — Navro'z bayramidir. Bu bayramda tabiatning uyg'onishi, yangilanish, mehr-oqibat va bag'rikenglik g'oyasi ulug'lanadi. O'zbeklar "sumalak" pishiradi, "halim", "ko'xna osh" tayyorlaydi, xalq o'yinlari o'tkazadi. Qozoqlarda esa "Nauryz kozhe" tayyorlanadi, bu yetti xil taomdan iborat muqaddas taom hisoblanadi. Har ikki xalqda bahor bayrami tabiat va inson uyg'onishining ramzi sifatida nishonlanadi.

Bundan tashqari, o'zbeklarda "hosil bayrami", "gul sayli", "sunnat to'yi" keng tarqalgan bo'lsa, qozoqlarda "bayga" (ot poygasi), "altyn saqa" (o'yin), "ko'chish marosimi" kabi odatlar mavjud. Bu farq ularning xo'jalik faoliyatidagi farqlardan kelib chiqadi: o'zbeklarda dehqonchilik, qozoqlarda esa chorvachilik ustuvor bo'lgan.

6. Ma'naviy qadriyatlar va urf-odatlardagi ijtimoiy o'rni

O'zbek xalqida oilaviy hayotda ayollar faol ishtirok etadi, to'y va marosimlarda ayollar roli muhim. Qozoq jamiyatida esa tarixan erkaklar mavqei ustunroq bo'lgan, lekin zamonaviy hayotda bu farq tobora kamayib bormoqda.

O'zbeklarda qo'shniçilik, mahalla tizimi madaniyatning ajralmas qismi hisoblanadi, bu esa jamoaviy birdamlikni ta'minlaydi. Qozoqlarda esa urug'chilik va el tizimi (jüz) ijtimoiy hayotning asosiy tuzilmasi bo'lib, qarindoshlik rishtalariga asoslangan.

7. Zamonaviy davrda urf-odatlarning saqlanishi va o'zgarishi

Bugungi globallashuv sharoitida har ikki xalq urf-odatlarini asrab-avaylash dolzarb masalalardan biridir. O'zbekiston va Qozog'istonda milliy qadriyatlarni tiklash, marosim madaniyatini sog'lomlashtirish, ortiqcha isrofgarchilikni kamaytirish bo'yicha davlat siyosati olib borilmoqda. Shunga qaramay, yoshlar

orasida urf-odatlariga qiziqish ortib bormoqda — bu esa madaniy merosning davomiyligini ta'minlaydi.

Xulosa

O'zbek va qozoq xalqlarining urf-odatlari o'zaro chambarchas bog'liq bo'lib, ularning ildizi umumiy turkiy madaniyat va islomiy qadriyatlarga borib taqaladi. Ularning o'xshash jihatlari — mehmondo'stlik, kattalarga hurmat, bola va oila qadriyatlari, tabiat bilan uyg'un yashash madaniyatida namoyon bo'ladi. Farqli jihatlari esa xo'jalik shakli, ijtimoiy tuzilma va tabiiy sharoit bilan bog'liqdir.

Ushbu solishtirma tahlil nafaqat etnografik jihatdan, balki bugungi kunda xalqaro madaniy aloqalarni rivojlantirish, turkiy xalqlar o'rtasida birdamlikni mustahkamlash nuqtai nazaridan ham katta ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat — yengilmas kuch. — Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
2. Jo'rayev N. O'zbek xalq urf-odatlari va marosimlari. — Toshkent: Fan, 2015.
3. Alimkhanov S. Qazaq halky dasturlyq mädenieti. — Almaty: Sanat, 2012.
4. Qosimova Z. Turkiy xalqlarning madaniy aloqalari. — Toshkent: O'zbekiston Milliy universiteti nashriyoti, 2020.
5. Nazarov M. Markaziy Osiyo xalqlari etnografiyasi. — Toshkent: O'zbekiston, 2017.
6. Saparbekova A. Qazaq urp-dästürleri. — Nursulton: Foliant, 2019.